

Jolanta Czarnotta-Mączyńska
Centralna Komisja Egzaminacyjna w Warszawie

Niektóre prawne, organizacyjne i etyczne aspekty zapewniania obiektywizmu egzaminowania zewnętrznego

Raport z monitoringu systemu egzaminowania w latach 2002 – 2005

Wprowadzenie

Żeby trafnie wnioskować o osiągnięciach edukacyjnych uczniów, system egzaminowania zewnętrznego powinien cechować obiektywizm. W literaturze opisującej właściwości pomiaru dydaktycznego¹ rozumiany jest on jako dokładność, z jaką wyniki egzaminowania odpowiadają na pytanie o spełnienie przez uczniów wymagań edukacyjnych. W przypadku egzaminowania zewnętrznego, odpowiedź na to przyniesie ustalenie, czy zdający opanował umiejętności i wiadomości opisane w standardach wymagań egzaminacyjnych.

Kryteria oceny obiektywizmu egzaminu są takie same, jak kryteria oceny jakości pomiaru dydaktycznego. Ponieważ ocena ta, zgodnie z teorią pomiaru, powinna opierać się głównie na wynikach egzaminu i następuje dopiero po zastosowaniu arkusza egzaminacyjnego, kryteria uporządkowane są według określonej hierarchii – od rygorów organizacyjnych do oszacowań wartości uzyskanych wyników². Tworzą zatem układ, w którym niższe właściwości i odpowiadające im kryteria jakości są podporządkowane wyższym. Oznacza to, że np. nie możemy rozpatrywać dokładności punktowania bez zapewnienia niezależności sytuacji pomiarowej³. Inaczej mówiąc, aby móc później uogólniać uzyskane wyniki testowania i wnioskować o osiągnięciach uczniów w danej populacji, trzeba zapewnić zdającym najpierw *niezależność sytuacji egzaminacyjnej*, następnie zadbać o *obiektywne* (dokładne) *punktowanie zadań* oraz jakość narzędzi badawczych.

¹ Zob. np.: B. Niemierko, *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP, Warszawa 1999.

² Por.: B. Niemierko, *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP, Warszawa 1999.

³ Tamże, s.170.

Ze względu na krajowy zasięg egzaminów zewnętrznych, podstawowym i niełatwym zadaniem logistycznym jest zapewnienie niezależności sytuacji egzaminacyjnej, tj. zachowanie pełnej bezstronności testowania wobec zdających i stworzenie wszystkim uczniom takich samych warunków zdawania egzaminu. W przypadku egzaminów zewnętrznych, zapewnienie obiektywizmu sytuacji egzaminacyjnej odbywa się drogą administracyjną. Regulowane jest szczegółowymi instrukcjami i przepisami⁴, mającymi na celu zapewnienie samodzielności pracy ucznia. Dokonuje się tego przez: odpowiedni dobór pomieszczeń, tak by uczniowie siedzieli dostatecznie daleko od siebie, zastosowanie różnych wersji arkuszy egzaminacyjnych (testów), przestrzeganie reguł opisanych w instrukcjach i procedurach oraz stałą obserwację pracy uczniów.

Kolejną niezbędną właściwością decydującą o jakości egzaminu jest obiektywizm punktowania, bowiem dla systemu egzaminowania zewnętrznego istotne jest, aby zadania oceniane były porównywalnie i w sposób niezależny od osoby punktującego. Doświadczenie pokazuje, że na dokładność punktowania wpływ ma zarówno forma i rodzaj zadań, schemat i klucz punktowania, jak i przygotowanie egzaminatorów. Wiadomo bowiem, że o wiele trudniej ocenia się zadania otwarte punktowane według dłuższej skali, niż zadania krótkiej odpowiedzi, punktowane w skali 0-1. Uzyskanie wysokiej zgodności oceniania zadań złożonych jest zatem uzależnione od jakości schematu punktowania oraz kompetencji sprawdzającego – i to zarówno w zakresie znajomości danej dziedziny wiedzy, jak i umiejętności kryterialnego oceniania. Ponadto istotnym aspektem jest również stworzenie egzaminatorom odpowiednich warunków pracy i umożliwienie im korzystania z konsultacji w przypadku pojawienia się wątpliwości, bowiem dokładne punktowanie zadań wprawdzie automatycznie nie zapewnia uzyskania wyższych właściwości obiektywizmu egzaminowania, ale nieporównywalne wyklucza go całkowicie. Poza tym to właśnie na etapie sprawdzania można wykryć ewentualne oszustwo egzaminacyjne, bo egzaminator oceniający prace uczniów zdających w jednej sali rozpoznaje podejrzenie podobne odpowiedzi.

Ponieważ do zadań statutowych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej należy m.in. koordynowanie działalności okręgowych komisji egzaminacyjnych oraz nadzorowanie prac związanych z przeprowadzeniem egzaminów zewnętrznych i ocenianiem arkuszy egzaminacyjnych, a jednym z głównych założeń systemu egzaminowania zewnętrznego jest zapewnienie obiektywizmu sytuacji egzaminacyjnej oraz porównywalności wyników sprawdzania prac uczniów, komisja centralna od początku istnienia systemu egzaminowania zewnętrznego monito-

⁴ Patrz: kolejne rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych: z dnia 19 kwietnia 1999 r., z dnia 21 marca 2001 r. (z późn. zm.) oraz obecnie obowiązujące z dnia 7 września 2004 r. (Dz.U. Nr 199, poz. 20460) z późniejszymi zmianami z dnia 24 października 2005 r. (Dz.U. 2005 nr 218 poz.1840).

ruje działania w tym zakresie⁵. Stąd badania ewaluacyjne prowadzone w latach 2002-2005 przez Pracownię Ewaluacji, a następnie Wydział Badań i Ewaluacji CKE koncentrowały się przede wszystkim na następujących obszarach: organizacja i przebieg sprawdzianu i egzaminów, sprawdzanie i ocenianie prac egzaminacyjnych, przestrzeganie prawnych i etycznych zasad egzaminowania. Ponadto, uznając, że kluczowym elementem warunkującym jakość sprawdzania są merytoryczne kompetencje osób odpowiedzialnych za organizację, przebieg i wyniki pracy egzaminatorów, w trosce o jakość procesu sprawdzania pierwszego egzaminu maturalnego w 2005 r. badano przygotowanie kandydatów na przewodniczących zespołów egzaminatorów oraz weryfikatorów.

Prowadzone przez cztery lata badania, a w szczególności zgromadzone dzięki nim dane, umożliwiają dokonanie podsumowującej oceny prawnych, organizacyjnych i etycznych aspektów zapewniania obiektywizmu egzaminowania zewnętrznego. Ocena ta jest tym bardziej uzasadniona, że w międzyczasie wprowadzano zmiany legislacyjne zmierzające do zaostrzenia rygorów związanych z organizacją i przebiegiem sprawdzianu oraz egzaminów. Sam system egzaminowania również ewoluuje, podejmując różnego rodzaju działania służące uzyskaniu większej zgodności punktowania i wyższej jakości arkuszy egzaminacyjnych, czyli w rezultacie podniesieniu obiektywizmu egzaminów.

Przeprowadzona z perspektywy kilku lat analiza pozwoliła przyrzeć się tym zmianom i zidentyfikować obszary zagrożeń dla obiektywizmu egzaminowania zewnętrznego. W efekcie wyróżniono najbardziej newralgiczne dla tegoż obiektywizmu obszary związane z zapewnieniem: bezpieczeństwa i tajności materiałów egzaminacyjnych, niezależności sytuacji egzaminacyjnej i rzetelności (obiektywizmu) punktowania.

Zapewnienie bezpieczeństwa i tajności materiałom egzaminacyjnym

Odpowiedzialność za organizację oraz przeprowadzenie egzaminów zewnętrznych w szkołach na terenie całego kraju spoczywa, zgodnie z prawem⁶, na okręgowych komisjach egzaminacyjnych (OKE), których działania koordynuje Centralna Komisja Egzaminacyjna. Aby zapewnić obiektywizm

⁵ Por. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty art. 9a. oraz zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 4 lutego 2005 w sprawie nadania statutu Centralnej Komisji Egzaminacyjnej § 2. ust. 5.

⁶ Regulacje prawne tej kwestii zawierały kolejne rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych z dnia 19 kwietnia 1999 r., z dnia 21 marca 2001 r. z późniejszymi zmianami oraz obecnie obowiązujące z dnia 7 września 2004 r. (Dz.U. Nr 199, poz. 20460) z późniejszymi zmianami z dnia 24 października 2005 r. (Dz.U. 2005 nr 218 poz.1840), a także wewnętrzne procedury przeprowadzania egzaminów.

sytuacji egzaminacyjnej, osoby i instytucje odpowiedzialne za przeprowadzenie egzaminów zewnętrznych w pierwszej kolejności muszą zadbać o zachowanie w tajemnicy treści zadań zawartych w arkuszach egzaminacyjnych⁷. Ponieważ druk i dystrybucja zestawów egzaminacyjnych są przedsięwzięciem na dużą skalę, Centralna i okręgowe komisje egzaminacyjne zmuszone są do korzystania z pomocy innych podmiotów, którym – w drodze postępowania prowadzonego w trybie zamówień publicznych – zleca się druk i dystrybucję arkuszy egzaminacyjnych. W tej sytuacji relacje między współpracującymi instytucjami muszą być oparte na klauzuli wzajemnego zaufania.

Z badań wynika, iż przyjęte rozwiązania prawne i organizacyjne, mające na celu zapewnienie tajności zestawom egzaminacyjnym, okazały się skuteczne, bo odnotowany w 2002 roku przypadek ujawnienia treści zadań egzaminacyjnych⁸ w następnych latach już się nie powtórzył. Podobnie rzecz się ma z drukiem i dystrybucją arkuszy – dotychczas jedynie incydentalnie dochodziło do pomyłek w dostarczaniu przesyłek do szkół. Nie odnotowano również większych problemów związanych z dostarczeniem wypełnionych przez zdających arkuszy ze szkół do punktów zbierania prac.

Z informacji uzyskanych z OKE wynika, że niemal we wszystkich szkołach zadbano o właściwe zabezpieczenie zestawów egzaminacyjnych przed nieuprawnionym ujawnieniem. Jedynie w 2003 roku obserwatorzy odnotowali w 10 szkołach podstawowych i 23 gimnazjach nieprawidłowe przechowywanie arkuszy. Przyczyną takiego stanu rzeczy były braki w wyposażeniu technicznym tychże placówek. W następnych latach tego typu niedociągnięć już nie zauważono.

Zapewnienie niezależności sytuacji egzaminacyjnej

Za organizację i przebieg sprawdzianu i egzaminów w szkole odpowiada szkolny zespół egzaminacyjny powołany przez dyrektora OKE. Jego skład i zakres obowiązków został uregulowany prawnie w kolejnych rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej⁹ dotyczących zasad oceniania, klasyfikowania

⁷ Zgodnie z ustawą o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 Art. 9e. *osoby uczestniczące w przygotowywaniu, drukowaniu, przechowywaniu i transporcie pytań, zadań i testów oraz ich zestawów, a także arkuszy egzaminacyjnych do przeprowadzania sprawdzianu i egzaminów (...) są obowiązane do nieujawniania osobom nieuprawnionym informacji dotyczących tych pytań, zadań, testów, zestawów i arkuszy egzaminacyjnych.*

⁸ Ujawnienie treści zadań zaszło z winy osób zatrudnionych poza systemem egzaminowania, odpowiadających za druk i dystrybucję materiałów egzaminacyjnych. W konsekwencji egzamin w części humanistycznej powtarzało 146 uczniów z okolic Warszawy oraz w części matematyczno-przyrodniczej 4332 gimnazjalistów z Torunia i powiatu toruńskiego. (Źródło: dane CKE)

⁹ Mowa tu o rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej *w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i spraw-*

i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych.

Dokonywana z perspektywy kilku lat analiza rozporządzeń **dotyczących oceniania i przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów** dowodzi, iż pierwotnie obowiązujące przepisy dotyczące przeprowadzania egzaminów zewnętrznych należało zaostrzyć w związku ze stwierdzonymi przypadkami łamania prawa. Odpowiedzialność za to ponoszą głównie członkowie szkolnych zespołów egzaminacyjnych. Brak właściwego nadzoru nad przebiegiem egzaminu, przymykanie oczu na nieetyczne zachowania uczniów, skutkujące unieważnieniami egzaminu, były i są nadal odnotowywane. Już podczas pierwszego sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego w 2002 roku w protokołach przebiegu zarejestrowano zachowania niezgodne z przepisami¹⁰, które powinny spowodować przerwanie i unieważnienie egzaminu. Mimo to żadnego ucznia nie pociągnięto wtedy za to do odpowiedzialności. W następnych latach przypadki przerywania egzaminu z powodu stwierdzenia naruszenia przepisów dotyczących przeprowadzania egzaminu¹¹ miały już miejsce.

Tabela 1. Liczba uczniów/absolwentów, którym przerwano i/lub unieważniono sprawdzian/egzamin (Źródło: dane CKE, 2002-2006)

Typ egzaminu	2003	2004	2005	2006
Sprawdzian	4	13	11	4
Egzamin gimnazjalny: cz. humanistyczna	7	66	13	5
Egzamin gimnazjalny: cz. matematyczno -przyr.	279	133	9	13
Egzamin maturalny: cz. ustna	-	-	-	32
Egzamin maturalny: cz. pisemna	-	-	148	86

dzianów w szkołach publicznych z dnia 19 kwietnia 1999 r., w którym po raz pierwszy zawarto zapisy o zasadach organizacji szkolnego zespołu egzaminacyjnego (§ 27 i § 45); z dnia 21 marca 2001 r. z późniejszymi zmianami oraz o obecnie obowiązującym z dnia 7 września 2004 r. (Dz.U. Nr 199, poz. 20460) z późniejszymi zmianami, m.in. z dnia 24 października 2005 r. (Dz.U 2005 nr 218 poz.1840)

¹⁰ W 2002 r. podczas sprawdzianu odnotowano 7 przypadków zachowań uczniów niezgodnych z procedurami, które powinny spowodować przerwanie egzaminu. Patrz: sprawozdanie CKE *Sprawdzian 2002*, Warszawa 2002.

¹¹ Zapisy dotyczące możliwości przerywania egzaminu i jego unieważnienia zawierały wszystkie rozporządzenia w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych. W obowiązującej obecnie nowelizacji z dnia 24 października 2005 r. odnosi się do tych kwestii § 44. w przypadku sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego, §96 i § 96a w przypadku egzaminu maturalnego oraz § 126a i § 128. w przypadku egzaminu zawodowego.

Wbrew oczekiwaniom prawodawcy nieetycznych zachowań egzaminowanych i poniekąd egzaminujących nie wyeliminowało powoływanie do zespołów nadzorujących nauczycieli z innych szkół, wprowadzenie do sal obserwatorów i ekspertów¹², usunięcie ze składu zespołów nadzorujących nauczycieli specjalizujących się w przedmiotach objętych egzaminem oraz (w przypadku matury i egzaminu zawodowego) wychowawców klas. Najślabszym ogniwem systemu okazali się ludzie i ich postawy wobec egzaminu, bowiem mimo wprowadzenia od 2004 r. tzw. „bezpiecznych kopert”, do których po zakończeniu egzaminu osoby wchodzące w skład zespołu nadzorującego pakują komisyjnie wypełnione arkusze, od egzaminatorów co roku napływają sygnały o podejrzeniach nieuprawnionej ingerencji w prace uczniów. Niestety, z dokumentacji postępowań wyjaśniających prowadzonych przez OKE wynika, że oszustwa egzaminacyjnego dopuszczają się nie tylko uczniowie. Nieobce jest ono również nauczycielom. Na przykład podczas sprawdzianu w 2004 r. zaobserwowano, że po zakończeniu pracy przez uczniów, w jednej ze szkół naniesiono poprawki w odpowiedziach do zadań otwartych. Działanie takie możliwe było, ponieważ złamano procedury zabezpieczenia dokumentacji – arkusze z poszczególnych sal zapakowano najpierw do papierowych kopert, a dopiero potem w gabinecie dyrektora szkoły wszystkie włożono do „bezpiecznej koperty”. W innej szkole nauczycielka przygotowała i podała uczniom ściągę z rozwiązaniem zadaniem z arkusza matematyczno-przyrodniczego. Dyrektor placówki, w której zdarzenie miało miejsce, złamania procedur egzaminacyjnych dopatrywał się jedynie w fakcie picia herbaty przez zespół nadzorujący. A już za skandaliczne należy uznać zachowanie ze strony przewodniczącego szkolnego zespołu egzaminacyjnego, który nie dość, że podpowiadał uczniom podczas egzaminu w 2004 r., zachęcając tym samym zdających do podobnych zachowań, to w stosunku do interweniującej przewodniczącej zespołu nadzorującego pozwolił sobie na komentarz: *Co to za przewodnicząca, która nawet tyłka nie ruszyła, a potem mamy mieć wysokie wyniki*¹³. W efekcie wszystkim uczniom w tej szkole unieważniono egzamin. Podobny incydent odnotowano podczas sprawdzianu 2005 r. Tutaj także dyrektorka szkoły poprawiała, uzupełniała lub wręcz zapisywała w całości rozwiązania zadań w arkuszach. Ingerowała również w zadania zamknięte. W tym celu ukryła przed zespołem nadzorującym bezpieczną kopertę, aby móc później przepakować do niej poprawione przez siebie zestawy. W trakcie postępowania wyjaśniającego oświadczyła: *Po zakończonym sprawdzianie dnia*

¹² Z badań prowadzonych przez CKE w 2003 i 2004 r. wynika, że z roku na rok systematycznie rosła liczba osób powoływanych przez OKE do obserwowania i nadzorowania przebiegu egzaminu. Wzrastał również odsetek szkół, w których obserwowano i nadzorowano faktyczną realizację procedur; w przypadku sprawdzianu od około 40% w 2003 roku do nieco ponad 51% w 2004 r., a w przypadku egzaminu gimnazjalnego od prawie 60% w 2003 r. do niespełna 63% w 2004 r.

¹³ Informacje zaczerpnięto z protokołów posiedzeń komisji wyjaśniających przypadki nieprzebiegania procedur przesłanych przez OKE.

1 kwietnia 2004 r. otworzyłam zaklejoną bezpieczną kopertę, uzupełniłam i poprawiłam zadania uczniowskie (otwarte i zamknięte). Postąpiłam tak w przypadku wszystkich uczniów klasy VI. Nieuczciwość dyrektora szkoły 21 uczniów przypłaciło powtórzeniem egzaminu.

Nieetyczne zachowania ze strony szkolnego zespołu egzaminacyjnego ujawniane są również po latach, czasami w najmniej oczekiwanym sposobie. Z informacji zaczerpniętych z prasy regionalnej oraz z wywiadu przeprowadzonego przez eksperta CKE wiadomo, że w 2006 roku dyrektora zespołu szkół na terenie województwa zachodniopomorskiego pozbawiono stanowiska w związku z oskarżeniami o *sfałszowanie testów dla szóstoklasistów*¹⁴ podczas sprawdzianu w 2004 r. Do zdarzenia doszło, ponieważ dyrektor szkoły złamał procedury, nie przekazując zespołowi nadzorującemu bezpiecznych kopert, a przebieg egzaminu nie był obserwowany lub nadzorowany przez upoważnionych przedstawicieli OKE. Dodatkowo wyjaśnienie zarzutów w tej sprawie utrudnia fakt, że arkusze egzaminacyjne sprawdzianu 2004 zostały już zniszczone.

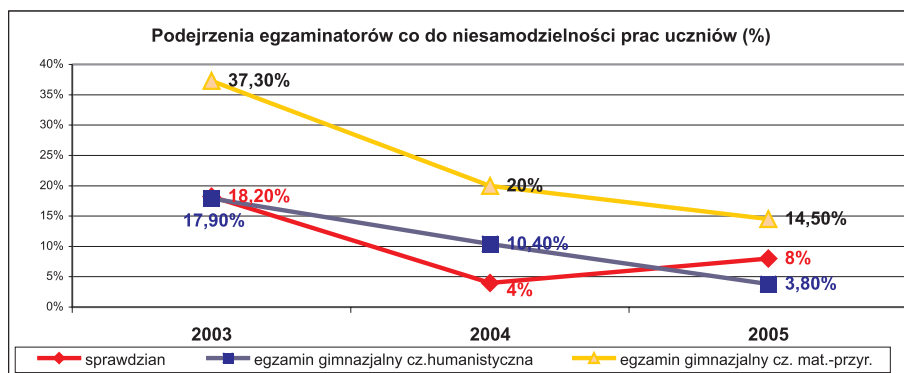
W podobny sposób, za pośrednictwem mediów, doszło do ujawnienia nieetycznego zachowania osoby, której szczególnie powinno zależeć na prawidłowym przebiegu egzaminu. Otóż w 2005 roku podczas egzaminu gimnazjalnego w części matematyczno-przyrodniczej burmistrz jednej z gmin podległych warszawskiej OKE, jak relacjonują zdający, chodził po sali i rozdawał uczniom „ściągę” z rozwiązanymi trzema zadaniami z matematyki. Sprawa jest bulwersująca, ponieważ napiętnowano nie winnego, ale uczennicę, która się temu procederowi sprzeciwiła. Dochodzenie reporterskie wykazało ponadto, że ten sam urzędnik samorządowy nie pierwszy raz dopuścił się oszustwa egzaminacyjnego – na taśmie VHS z balu maturalnego sprzed pięciu lat utrwalono przemówienie burmistrza zawierające zdanie: *A pamiętacie, jak wam rozdawałem ściągę, niektóre ukryte w batonikach?*¹⁵ W jakim charakterze urzędnik znajdował się na sali – obserwatora, eksperta, czy z własnej inicjatywy – w reportażu nie ujawniono. Wiadomo jednak, że *prokuratura nie uznała, żeby burmistrz podczas egzaminu był funkcjonariuszem publicznym i dochodzenie umorzyła*¹⁶.

Mimo tych niewątpliwie bezprecedensowych przypadków, porównując dane z kolejnych lat, można stwierdzić systematyczny spadek liczby zgłoszonych przez respondentów podejrzeń o nieuczciwość. Jedynie w przypadku sprawdzianu w 2005 roku odnotowano nieznaczny wzrost odsetka egzaminatorów, którzy mieli wątpliwości dotyczące samodzielności prac uczniów.

¹⁴ Por. Pił, *obnażał się i... uczył*, „Gazeta Kołobrzeska”, 13.02.2006, *Kto kłamie?*, „Gazeta Kołobrzeska”, 20.02.2006, *Dyrektorka odwołana bez wypowiedzenia*, „Głos Pomorza”, 10.03.2006, *Dochodzenia nie będzie*, „Głos Pomorza”, 17.03.2006.

¹⁵ Sprawę ujawnił dziennikarz Andrzej Tomczak w reportażu *Przypadki burmistrza Larkiewicza*, emitowanym w cyklu „Ekspres Reporterów” TVP 11 kwietnia 2006 r. Patrz również: ww6.tvp.pl

¹⁶ tamże.

Wykres 1. Podejrzenia egzaminatorów sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego o niesamodzielność pracy ucznia odnotowane w badaniach prowadzonych przez CKE w kolejnych latach¹⁷ (Źródło: dane WBiE CKE, 2003-2005 r.)

W przyszłości należałoby zatem poszukać odpowiedzi na pytanie, czym są uwarunkowane te nieetyczne zachowania, zwłaszcza ze strony nauczycieli, skoro jedna z osób przyłapanych na procederze poprawiania rozwiązań uczniowskich podczas postępowania wyjaśniającego oświadczyła: *Uważam, że moi przeciętni uczniowie powinni rozwiązać to zadanie, więc niepotrzebnie to zrobiłam*. Skoro tak, powinno się również rozważyć, jak w przyszłości zapobiegać tego rodzaju sytuacjom. Warto by może objąć obserwacją wszystkie sale, w których odbywają się egzaminy, staranniej dobierać obserwatorów zewnętrznych oraz obdarzyć ich większymi kompetencjami tak, aby zapewnić większy obiektywizm i bezstronność obserwacji. Powinni oni ponadto odbyć specjalne szkolenie w zakresie przestrzegania procedur i sprawowania nadzoru nad prawidłowym przebiegiem sprawdzianu i egzaminów (ze szczególnym uwzględnieniem nieetycznych zachowań uczniów i nauczycieli).

Jeżeli podczas sprawdzania prac egzaminator nabierze podejrzeń co do samodzielności rozwiązania uczniowskiego, ma obowiązek zgłosić to dyrektorowi OKE. Ten z kolei powołuje specjalną komisję badającą okoliczności sprawy. Porównanie liczby zgłaszanych przez egzaminatorów przypadków podejrzeń o niesamodzielność z liczbą decyzji unieważniających egzamin tym uczniom, którym udowodniono oszustwo, pozwala wysnuć następujący wniosek: nie wszystkie OKE jednakowo konsekwentnie przeprowadzają postępowania mające na celu rozstrzygnięcie, czy uczeń rozwiązywał zadania egzaminacyjne sam, czy też ktoś mu w tym pomagał. Świadczą o tym znaczące różnice w liczbie unieważnień dokonywanych w kolejnych latach w poszczególnych komisjach. Wprawdzie nie przeprowadzono dokładnych badań poświęconych oszustwu egzaminacyjnemu,

¹⁷ W przypadku egzaminu maturalnego w 2005 roku zastrzeżenia do samodzielności pracy zdających zgłosiło 13% z 1047 badanych respondentów.

to jednak badania nad oszustwem edukacyjnym wskazują na powszechność występowania tego zjawiska w polskiej szkole¹⁸. Trudno więc uwierzyć, że podczas egzaminów zewnętrznych szczególnie podatni na ściąganie są uczniowie z województw podległych krakowskiej czy łomżyńskiej OKE, ponieważ jak dotychczas właśnie w tych komisjach od początku podjęto najbardziej zdecydowane działania mające na celu wyeliminowanie zjawiska oszustwa egzaminacyjnego. I tak w 2003 roku dyrektor OKE w Krakowie unieważnił sprawdzian 39 uczniom, a egzamin gimnazjalny 848, natomiast dyrektor OKE w Łomży stwierdził niesamodzielność pracy 37 uczniów szkoły podstawowej i 321 gimnazjalistów. Słuszność decyzji o natychmiastowym wszczęciu w OKE wewnętrznych postępowań wyjaśniających potwierdza opisany wcześniej przypadek szkoły z województwa zachodniopomorskiego, w której nieetyczne zachowania zostały ujawnione dopiero po latach. W konsekwencji dyrektor szkoły¹⁹ został pozbawiony stanowiska, a członków zespołu nadzorującego ukarano dyscyplinarnie. Przy czym rozstrzygnięcie kwestii odpowiedzialności za zaistniałą sytuację jest po dwóch latach niemożliwe.

Po każdym egzaminie w mediach pojawiają się doniesienia o naruszeniach w pracy szkolnych zespołów egzaminacyjnych, a wśród uczniów i ich rodziców krążą opowieści o tym, jak nauczyciele „pomagali” rozwiązywać zadania. Opisane wcześniej bezprecedensowe zdarzenia są o tyle niebezpieczne, że utwierdzają opinię publiczną w przekonaniu o powszechności oszustwa egzaminacyjnego i bezkarności oszukujących. Mogą też doprowadzić do podobnej sytuacji, jak ta opisana w „Dzienniku Łódzkim”, iż *uczniowie poczuli się pokrzywdzeni, gdyż... nauczyciele zbyt skrupulatnie ich pilnowali*²⁰.

Należałoby może wobec tego w przyszłości dokładniej przyjrzeć się, jaki tryb postępowania przyjmują poszczególne komisje egzaminacyjne, wyjaśniając doniesienia spływające od egzaminatorów po to, by pokusić się o wypracowanie wspólnych procedur dotyczących kwestii unieważniania sprawdzianu i egzaminów.

O tym, jak ważne jest uszczelnianie procedur związanych z ujawnianiem nieetycznych zachowań podczas egzaminu, świadczy np. fakt, że 13 uczniów, którym udowodniono ściąganie podczas egzaminu gimnazjalnego w części matematyczno-przyrodniczej, zostało ponownie przyłapanych na tym procederze na egzaminie w terminie dodatkowym. Nasuwa się więc pytanie, czy jest to wynik braku wnikliwości osób odpowiedzialnych za nadzorowanie przebiegu pracy uczniów, czy też ich przyzwolenia na takie postępowanie zdających. Z pewnością niezbędne będzie pogłębienie tej kwestii w badaniach związanych z kolejnymi egzaminami.

¹⁸ Patrz: raport z badań prowadzonych przez PE CKE *Maturzyści 2005-2006*, Warszawa 2003 oraz *Uczciwość edukacyjna w opinii przyszłych maturzystów*, Warszawa 2006.

¹⁹ pełniący zgodnie z przepisami funkcję przewodniczący zespołu egzaminacyjnego

²⁰ *Wstydę się, że jestem nauczycielką*, „Dziennik Łódzki”, 27 maja 2002.

Tabela 2. Liczba uczniów, którym unieważniono sprawdzian/egzamin z powodu niesamodzielności pracy²¹ (Źródło: dane WBiE CKE, 2003-2006 r.)

Rodzaj egzaminu	2003	2004	2005	2006
Sprawdzian	93	41	17	48
Egzamin gimnazjalny	2260	1955	657	197
Egzamin maturalny	-	-	514	655

Zapewnienie obiektywizmu punktowania arkuszy egzaminacyjnych

Na obiektywizm sprawdzania i punktowania arkuszy egzaminacyjnych wpływ niewątpliwie mają: organizacja sprawdzania oraz postawy i kompetencje egzaminatorów. Odpowiedzialność za właściwe przygotowanie ośrodków sprawdzania, ustalenie harmonogramów pracy, szkolenie egzaminatorów, organizację zespołów ponoszą głównie okręgowe komisje egzaminacyjne.

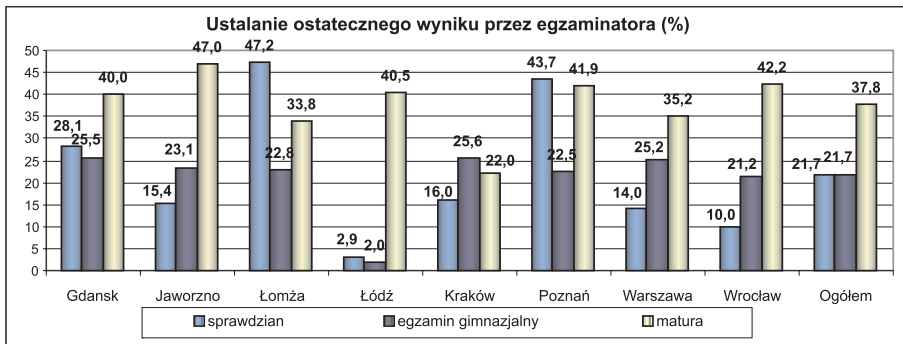

Rysunek 1. Zidentyfikowane w badaniach obszary zagrożeń dla obiektywizmu punktowania

²¹ Z analizy danych wynika, że w zdecydowanej większości unieważnione prace egzaminacyjne dotyczyły części matematyczno-przyrodniczej (np. w 2004 r. było ich aż 1 844). Podobnie dzieje się w przypadku egzaminu maturalnego – tutaj też najczęściej unieważniano egzamin z matematyki (nieco ponad 47% wszystkich unieważnionych prac maturalnych).

Wskazane by zatem było, aby podobnie jak w przypadku zapewniania niezależności sytuacji egzaminacyjnej, również i tu zastosowano identyczne procedury, a egzaminatorom zapewniono porównywalne warunki pracy. Wszak nie bez znaczenia dla jakości sprawdzania jest to, w jakich warunkach się ono odbywa i jak zostali do niego przygotowani egzaminatorzy.

Badania wykazały jednak, iż poszczególne komisje okręgowe nadal stosują odrębne swoje rozwiązania organizacyjne. Różnice te dotyczą zarówno harmonogramów, sposobów weryfikacji, liczby weryfikowanych prac, jak i organizacji zespołów egzaminatorów (np. powoływania egzaminatorów funkcyjnych wspomagających pracę przewodniczących i zakresu ich odpowiedzialności). Dodatkowo zaobserwowano, że procedury nawet w obrębie tej samej komisji są przez egzaminatorów funkcyjnych różnie interpretowane. Poważniejsze odstępstwa zaobserwowano w przypadku stwierdzenia niezgodności w punktowaniu zadań przez egzaminatora i weryfikatora – bowiem nie zawsze przewodniczący zespołu podejmował ostateczną decyzję o wyniku ucznia – oraz w liczbie ponownie weryfikowanych arkuszy.

Wykres 2. Nieuprawnione ustalenie ostatecznego wyniku przez egzaminatorów (2005)

Niezaprzeczalnie pozytywny wpływ na jakość punktowania ma fakt, że od 2005 r. wszyscy egzaminatorzy sprawdzają arkusze wyłącznie w ośrodkach sprawdzania. Dzięki temu mogą oni na bieżąco konsultować się z innymi członkami zespołu i wyjaśniać wątpliwości dotyczące stosowania kryteriów i schematu punktowania oraz wszelkie problemy merytoryczne, których respondenci biorący udział w badaniach zgłaszali niemało. Umożliwia to również właściwe zabezpieczenie arkuszy, bo przedtem przewodniczący zespołów egzaminatorów działających na terenie tych komisji, w których egzaminatorzy pracowali poza ośrodkami sprawdzania, nie mieli możliwości kontroli nad tym, w jaki sposób sprawdzający obchodzili się z powierzonymi materiałami egzaminacyjnymi. Np. w jednym z badanych zespołów obserwator CKE zetknął się z sytuacją, w której egzaminatorka pobrała 159 arkuszy. Na konsultację i wstępną weryfikację już się

nie zgłosiła. Kiedy w piątek późnym wieczorem egzaminatorka nie dostarczyła kartonów, PZE skontaktował się z dyrektorem delegatury KO i poprosił o pomoc. Dyrektor szkoły i jego zastępca udali się do domu nauczycielki, ale nie odzyskali prac. Poprosili o pomoc miejscowych policjantów. Dopiero oni spowodowali, że mąż nauczycielki przekazał prace [niesprawdzone] dyrektorom szkoły, którzy przywieźli je prywatnym samochodem do ośrodka sprawdzania²².

Ważną decyzją okazało się także wprowadzenie do zespołów weryfikatorów, ponieważ sprawdzający odpowiednio wcześniej uzyskują informację zwrotną o jakości swojej pracy i w konsekwencji korygują popełnione przez siebie błędy.

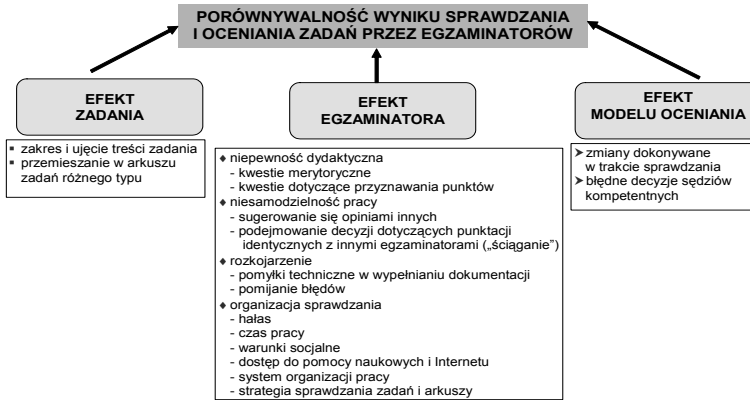
Natomiast analiza odpowiedzi respondentów na pytania dotyczące trudności napotkanych podczas sprawdzania pozwoliła ustalenie, iż ogólny wynik sprawdzania i oceniania zadania egzaminacyjnego jest przede wszystkim uzależniony od efektu zadania, efektu modelu oceniania oraz efektu egzaminatora. Szczegółowy opis zależności poszczególnych grup czynników przedstawia Rysunek 2.

Rysunek 2. Czynniki wpływające na wynik sprawdzania i oceniania zadań przez egzaminatorów

Podobnie dzieje się w przypadku porównywalności wyników sprawdzania i oceniania. Ona także uwarunkowana jest ona czynnikami związanymi z efektem zadania, efektem modelu oceniania oraz efektem egzaminatora. Wyniki analiz przedstawia Rysunek 3.

²² Wspomniane zdarzenie opisano w raporcie badawczym *Sprawdzanie i ocenianie arkuszy egzaminacyjnych sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego 2003*, PE CKE, Warszawa 2003.

Rysunek 3. Czynniki wpływające na porównywalność wyniku sprawdzania i oceniania zadań przez egzaminatorów

O zakresie treści kształcenia sprawdzanych testem i miejscu zadania otwartego w arkuszu egzaminacyjnym decyduje autor lub autorzy narzędzia. Od niego też zależy trafność i stosowność dydaktyczna testu. Zatem *efekt zadania* należy do wyższych kryteriów w hierarchii właściwości niezbędnych do zapewnienia obiektywizmu egzaminu i dlatego nie jest obiektem niniejszych analiz, ponieważ egzaminatorzy nie mają na niego wpływu. Natomiast o jakości pracy egzaminatora w dużej mierze decydują jego osobiste postawy, doświadczenia i przyzwyczajenia związane z ocenianiem. Próbuje się je kształtować podczas szkoleń dla kandydatów na egzaminatorów i szkoleń bezpośrednio poprzedzających sprawdzanie prac, wdrażając nauczycieli do kryterialnego oceniania zadań zgodnie z przyjętymi schematami punktowania. Egzaminatorzy uczestniczący w badaniach na ogół nie mieli problemów z ocenianiem i punktowaniem zadań rozwiązanych w sposób typowy. Problemy ze stosowaniem kryteriów pojawiały się jednak w przypadkach nietypowych. Stąd od początku funkcjonowania systemu egzaminów zewnętrznych formułowano postulat, aby ustawnie szkolić egzaminatorów w zakresie praktycznych ćwiczeń w kryterialnym ocenianiu prac, zwłaszcza stosowaniu kryteriów w przypadkach nietypowych odpowiedzi uczniów oraz arkuszy uczniów z dysfunkcjami.

Ponadto okazało się, że egzaminatorom najbardziej doskwierały zmiany w schematach punktowania wprowadzane podczas trwania procesu sprawdzania i oceniania prac egzaminacyjnych. Tego rodzaju sytuacje powodowały wiele zamieszania w pracy egzaminatorów, zmuszając ich do ponownego sprawdzenia wcześniej ocenionych arkuszy. Należałoby też jednoznacznie rozstrzygnąć kwestię sprawdzania prac napisanych ołówkiem – wszak w pracach napisanych ołówkiem osobom trzecim łatwiej dokonać ewentualnych zmian. Problem ten pojawia się co roku, a decyzje podejmowane są dopiero po przystąpieniu egzaminatorów do pracy.

W niniejszym opracowaniu z konieczności przedstawiono jedynie najważniejsze wnioski wynikające z przeprowadzanego w latach 2002-2005 przez Centralną Komisję Egzaminacyjną monitoringu systemu egzaminowania. Obszerny raport z tych badań zamieszczony został w 7. numerze Biuletynu Badawczego „Egzamin” redagowanego przez ekspertów Wydziału Badań i Ewaluacji CKE²³.

Bibliografia:

1. Góra J., *Kto ściąga, pisze dwa razy*, „Gazeta Prawna” 2005, nr 109.
2. Niemierko B. *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP, Warszawa 1999.
3. Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002, s. 172-173.
4. Szaleniec H., *Zgodność punktowania wyników zadań otwartych przez dwu egzaminatorów*, [w:] Niemierko B. (red.) *Trafność pomiaru jako podstawa obiektywizacji egzaminów szkolnych*, Łódź 2003.
5. Szmigiel K.M., *Czy obserwatorzy spełnili już swoje społeczne zadanie, uwiarygodniając obiektywizm egzaminów zewnętrznych? :Egzamin” Biuletyn Badawczy CKE*, nr 7, 2006.
6. *Dochodzenia nie będzie*, „Głos Pomorza”, 17.03.2006.
7. *Dyrektorka odwołana bez wypowiedzenia*, „Głos Pomorza”, 10.03.2006.
8. *Kto kłamie?*, „Gazeta Kołobrzeska”, 20.02.200.
9. *Pił, obnażał się i... uczył*, „Gazeta Kołobrzeska”, 13.02.2006.
10. *Przypadki burmistrza Larkiewicza*, reportaż emitowany w cyklu „Ekspres Reporterów” TVP 11 kwietnia 2006 r. Patrz również: ww6.tvp.pl
11. *Wstydzę się, że jestem nauczycielką*, „Dziennik Łódzki”, 27 maja 2002.
12. Przygotowane przez Pracownię/Wydział Badań i Ewaluacji CKE raporty z badań ewaluacyjnych:
 - *Organizacja i przebieg sprawdzania i oceniania arkuszy egzaminacyjnych sprawdzianów i egzaminów gimnazjalnych prowadzonych przez CKE w latach 2002-2005*,
 - *Organizacja i przebieg etapu praktycznego egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe w roku 2004 i 2005*,
 - *Organizacja i przebieg procesu sprawdzania i oceniania arkuszy egzaminacyjnych matury 2005*
 - *Druk i dystrybucja arkuszy egzaminacyjnych 2004, 2005*,
 - *Przygotowanie kandydatów na przewodniczących zespołów egzaminatorów oraz weryfikatorów do porównywalnego oceniania prac maturalnych w 2005 r.*,
 - *Porównywalność punktowania zadań przez kandydatów na przewodniczących zespołów egzaminatorów oraz weryfikatorów egzaminu maturalnego 2005*,
 - *Analiza punktowania przez egzaminatorów OKE zadań maturalnych 2005*.
13. Sprawozdania z organizacji i przebiegu egzaminów składane corocznie przez Centralną Komisję Egzaminacyjną Ministrowi Edukacji Narodowej:
 - *Sprawdzian 2002, 2003, 2004, 2005; Egzamin gimnazjalny 2002, 2003, 2004, 2005;*
 - *Egzamin zawodowy 2004, 2005; Matura 2005*.
14. Sprawozdania OKE z organizacji i przebiegu sprawdzianu i egzaminów przekazane CKE w 2003, 2004 i 2005 r.
15. Wnioski o unieważnienie egzaminu kierowane do dyrektora CKE oraz protokoły z postępowania wyjaśniającego prowadzonego przez dyrektorów okręgowych komisji egzaminacyjnych w latach 2002-2005.

²³ „Egzamin” Biuletyn Badawczy CKE, nr 7, 2006, [www.cke.edu.pl /images/stories/badania/biul_7.pdf](http://www.cke.edu.pl/images/stories/badania/biul_7.pdf)